

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Розглянуто питання введення кримінальної юстиції у справах неповнолітніх. Проаналізовано тенденції формування правової політики щодо забезпечення прав дітей при здійсненні кримінального правосуддя шляхом удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

Ключові слова: ювенальна політика, ювенальна юстиція, неповнолітні правопорушники, права дитини.

Постановка проблеми. Діти – це окрема, самостійна частина суспільства, якій притаманні особливі правила поведінки, своєрідні життєві стереотипи, що забезпечують її розвиток і становлення та перетворення в дорослу (основну) частину суспільства. Щороку засуджуються до різних видів покарання тисячі підлітків. На жаль, каральна система в її нинішньому вигляді не здатна зробити з неповнолітніх правопорушників законослухняних громадян. Отже, вона потребує істотних змін та реформ.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Висвітлення проблем, котрі пов'язані із здійсненням безпосередньо профілактики правопорушень серед неповнолітніх, вже багато років турбують громадськість, вчених-юристів та правоохоронців-практиків безпосередньо України та багатьох країн світу у цілому. Велика кількість науковців та практиків: І.О. Бандурка, В.М. Бурдін, Т.О. Гончар, Т.А. Денисова, Н.М. Крестовська, Є.С. Назимко та інші – досліджували та вивчали дану проблему. В нашу державу ювенальні технології йдуть з великою швидкістю й повним ходом. Запроваджується «Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» (словосполучення «ювенальна юстиція», щоб не лякати народ, вирішують змінити на «кримінальну юстицію щодо неповнолітніх»), котра була схвалена Президентом України в 2011 році.

Метою є дослідження особливостей правового регулювання ювенальної юстиції та можливих перспектив її впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. В період з 2011 по 2018 було зроблено великий внесок у розвиток даного питання. За підрахунками Державної служби статистики, у країні в період з 1996 року дитяче населення зменшилося майже в два з половиною рази. Станом на 2017 рік кількість дітей становить близько 8 млн. Час від часу в інформаційному просторі України порушується питання ювенальної юстиції. Причому, на жаль, причиною актуалізації цієї найважливішої проблеми стає не розуміння необхідних змін у підходах і системі захисту прав дітей, а чергові жахливі випадки їх порушення. Найбільш гостро вони постають у країнах, що розвиваються, та у країнах з перехідною економікою, до яких належить і Україна. Започатковані у світі загальнообов'язкові стандарти дотримання прав людини стали однією з пріоритетних задач, що вирішуються суспільством задля захисту порушених прав уразливих верств населення, у тому числі і неповнолітніх. Важливість державного та громадського захисту цих вразливих груп полягає у перспективності розвитку та побудови правової держави з демократичними цінностями.

Важливо зазначити, що подальший соціальний та економічний розвиток будь-якої держави залежить від її людського потенціалу, а тому вивчення зарубіжного досвіду впровадження ювенальної юстиції, як системи захисту прав неповнолітніх, є надважливим завданням будь-якої правової держави.

У мінімальних стандартних правилах ООН, які стосуються відправлення правосуду-

для щодо неповнолітніх (Пекінські правила 1985 р.) зазначено: "...за вчинення правопорушень, які караються за законом держави, неповнолітні повинні притягуватися до відповідальності, яка відрізняється від відповідальності повнолітніх осіб..."

Згадаємо п. 3 ст. 40 Конвенції про права дитини (1989), у якій підкреслено, що "...держави-учасниці прагнуть сприяти в установленні законів, процедур, органів і установ, що стосуються безпосередньо дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються або визнаються винними в його порушенні" [2].

Саме це положення стає міжнародно-правовою основою для формування державної політики України у сфері створення системи ювенальної юстиції.

Перші ініціативи щодо створення системи ювенальної юстиції в Україні здійснювалися з 2003 р. у формі підготовки та оприлюднення низки інформаційних матеріалів та проєктів нормативних документів, впровадження регіональних пілотних проєктів.

Важливим у цьому процесі була ініціатива недержавних організацій, що перейшла у співпрацю з державними органами, причетними до питань ювенальної юстиції, у першу чергу, Верховного Суду, Генеральної прокуратури, Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Державної кримінально-виконавчої служби та ін.

Президент України підписав у 2011 р. Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [5].

Так, у квітні 2011 р. Львівська міська рада звернулася до Президента України з вимогою попередити введення в Україні ювенальної юстиції. 14 червня у Києві відбулась акція протесту батьківської громадськості проти введення системи ювенальної юстиції, а також інших «антисімейних технологій». Спеціалісти Батьківського руху брали активну участь у роботі круглих столів, послідовно виступали проти введення кримінальної (ювенальної) юстиції. Більше того, юристами Батьківського руху було розроблено альтернативний варіант Концепції, який декілька разів (у листопаді 2010 р., а також повторно у березні 2011 р.) був направлений офіційно в Міністерство юстиції, з копією Президенту України. Всі вони висловлювалися проти підписання Президентом України 24 травня 2011 р. «Концепції розвитку кримінальної юстиції для неповнолітніх в Україні». Основними аргументами противників запровадження ювенальної юстиції виступають твердження про «спрямованість ювенальної юстиції на руйнування інституту сім'ї в Україні», а також те, що «ювенальні суди будуть невідконтрольні державі, натомість отримають виключне право контролю за сім'ями та відібрання дітей у батьків» [3].

Чинні норми, що стосуються безпосередньо дітей, містяться в таких документах:

- Конвенція про права дитини 1989 р., що до кінця 1997 р. була ратифікована усіма країнами, за винятком Сполучених Штатів Америки й Сомалі;
- мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), 1985 р. (далі – Пекінські правила);
- правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 р. (далі – Правила);
- керівні принципи Організації Об'єднаних Націй для попередження злочинності серед неповнолітніх (Керівні принципи, прийняті в Ер-Ріяді) 1990 р. (далі – Ер-Ріядські керівні принципи);
- керівні принципи щодо дій в інтересах дітей у системі кримінального правосуддя (Відень, 1997 р.) [1, с. 37].

Слід зазначити, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «ювенальна юстиція». Поняття «ювенальна юстиція» походить від латинського «*juvenālis*» – юнацький та «*jūstitia*» – правосуддя. Ювенальна юстиція включає в себе профілактику підліткової злочинності та соціально-психологічну реабілітацію неповнолітніх, які вчинили злочин (у тому числі засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі), так і неповнолітніх жертв злочинів.

Ювенальна юстиція «працює» із двома категоріями дітей – це діти-правопорушники та діти, які опинились у складній життєвій ситуації (сироти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні, свідки та жертви злочинів тощо). Зміст і мета ювенальної юстиції – це збереження або реабілітація особи дитини при усвідомленій невідворотності покарання за скоєне [4, с. 26].

Основне завдання ювенальної юстиції полягає в тому, щоб вивести неповнолітніх із загальної системи каральної юстиції. Саме на це спрямовані положення численних міжна-

родних договорів, учасником яких є Україна. Відповідно до загальновизначених стандартів розгляд справи про злочин, вчинений підлітком, повинен здійснюватися після спеціальної попередньої підготовки за участю психологів і соціальних працівників. Судове засідання також має проходити у спеціально створеній обстановці, яка забезпечує підліткові психологічний комфорт і виключає репресивний тиск на його психіку [1, с. 36].

Велика увага приділена необхідності забезпечення відкритості та доступності широкій громадськості інформації про принципи, норми та правила, на яких ґрунтується законодавство про кримінальну юстицію, з метою уникнення неправильного сприйняття громадськістю даного інституту та, як наслідок, протистояння між владою і суспільством.

Існують такі основні принципи та функції ювенальної юстиції:

1. *Охоронна*. Забезпечення судового захисту неповнолітнього як потерпілого, підсудного, засудженого тощо шляхом закриття справи про злочин неповнолітнього або про посягання на злочин, зменшення розміру покарання у зв'язку з неповноліттям відповідно до Кримінального кодексу України; надання переваги виховному впливу перед примусовими заходами тощо; цей принцип пов'язаний із відновною та примирною функціями.

2. *Відновна та примирна*. Ювенальна юстиція має базуватися на відновному принципі. У цьому її істотна відмінність від сучасного «дорослого» правосуддя. Правосуддя у справах неповнолітніх має бути не каральним, а передовсім таким, що відновлює порушені права та свободи жертви злочину або потерпілого від правопорушення, сприяє усвідомленню правопорушником необхідності відповідати за свої вчинки і здійсненню заходів для відшкодування завданої шкоди. Залагодження конфліктів та вирішення ситуацій, пов'язаних з правопорушеннями, відбувається шляхом досягнення порозуміння між сторонами судового процесу із залученням їх соціального оточення та представників місцевих громад.

3. *Реабілітаційна*. Реабілітація стосується і дитини, яка зазнала жорстокого поводження або недбалого піклування, і неповнолітнього правопорушника, який має бути ресоціалізований. Для цього ювенальний суд має стати координатором програм і проєктів, а також центральною інституцією серед низки державних та недержавних, які працюють з дітьми.

Аналізуючи ювенальну юстицію з різних боків, можна виділити позитивні й негативні ознаки. Якщо говорити «за», в першу чергу спрямована на удосконалення превентивної та профілактичної роботи з неповнолітніми особами, які схильні до вчинення правопорушення, і лише потім передбачає заходи боротьби з підлітковою злочинністю та роботу з неповнолітніми злочинцями. Провідну роль у процесі виховання дітей якраз і відіграватиме сім'я та громадськість шляхом застосування гуманних методів роботи з дітьми [5].

Міжнародна й вітчизняна практика свідчить, що запровадження ювенальної юстиції є важливим фактором, який позитивно впливає на суспільство та сприяє зміцненню позицій місцевих громад. Ефективною складовою ювенальної юстиції є програми з відновного правосуддя: це й виховний вплив на правопорушника, і профілактика вчинення повторних правопорушень, і сприяння соціальній адаптації та реінтеграції правопорушників у суспільство.

Вважаємо, що знайдуться аргументи, які викликають у людей стурбованість і настороженість. Багато хто побоюється ситуації, коли дітей почнуть вилучати із сім'ї за найменший проступок батьків. Наприклад, у Франції, якщо дитина поскаржиться на своїх батьків, з приводу того, що вони їй щось не дозволяють або не дають кишенькові гроші, – це може бути підставою для судового розгляду. Другим негативним моментом є припущення, що в результаті усвідомленої безкарності розгул дитячої злочинності дійде свого піку. За даними статистики, в країнах з працюючою ювенальною юстицією злочинність все більше молодіє, дитячі злочини там відбуваються в рази частіше, порівняно з іншими країнами. Серед негативних моментів потрібно зазначити, що в Україні не торкаються питання адміністративного судочинства, пов'язаного із дітьми.

Недоліком розпорядження Кабінету Міністрів України є те, що всі його положення здебільшого спрямовані на профілактичну роботу з неповнолітніми правопорушниками, тобто особами, які вже відбувають покарання. Наприклад, «створення належних умов для життя, забезпечення необхідної медичної допомоги у приймальниках-розподільниках для дітей органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторах, спеціальних виховних установах»; «створення та оновлення матеріальної бази для національно-культурного і духовного розвитку неповнолітніх, які тримаються у спеціальних вихов-

них установах, проведення з ними психолого-педагогічної та фізкультурно-спортивної роботи» [6] тощо.

Не можна брати модель ювенальної юстиції «західного типу» і шаблоном вставляти в Україні, через менталітет та непристосованість існуючої правової системи вона просто не приживеться, її необхідно адаптувати.

Ювенальна політика буде ефективною лише тоді, коли вона буде елементом усієї національної правової системи, в тому числі у сфері злочинності неповнолітніх. Вона повинна бути органічно взаємопов'язана з усіма напрямками державної правової політики на стадіях вироблення, прийняття і реалізації рішень.

Висновки. Таким чином, питання запровадження ювенальної юстиції та відновного правосуддя для України є дуже актуальним, оскільки стан підліткової злочинності в державі викликає глибоку занепокоєність та зумовлює необхідність пошуку нових засобів її попередження.

Ювенальна юстиція – це заснована на специфічних принципах особлива система захисту прав неповнолітніх, яка включає в себе сукупність державних органів, діяльність яких здійснюється спільно з відповідними методико-психологічними, соціальними службами допомоги дітям і підліткам за допомогою механізму захисту прав дитини, які застосовуються для забезпечення реалізації її прав. Мета ювенальної юстиції – виховання неповнолітніх через зменшення шкідливого впливу на них чинника залучення у кримінальне судочинство. Очевидно, що відмінною ознакою ювенальної юстиції є пріоритет інтересів розвитку особистості неповнолітнього та його соціалізація.

Теперішній час – важливіший етап уведення системи ювенальної юстиції в Україні, мета й завдання існування якої – забезпечення прав дитини у цілому, її цивільних (сімейних, житлових) прав і її захист від кримінального переслідування у кримінальному процесі, керуючись принципом верховенства права, застосовуючи реституційний підхід і відновне правосуддя.

Бібліографічні посилання

1. Восстановительное правосудие для несовершеннолетних и социальная работа (от проектов к практике): сборник / общ. ред. Т.И. Марголина, Л.А. Соболева. Пермь, 2006.
2. Конвенція про права дитини Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року. Набула чинності 2 вересня 1990 року. URL: <http://www.un.org/russian/document/convents/childcon.htm> (дата звернення: 02.02.2019 р.)
3. Львовский городской совет призывает Президента предотвратить введение в Украине ювенальной юстиции. URL: <http://lb.ua/news>; Всенародное противодействие внедрению ювенальной юстиции в Украине // <http://sovest.dnipro.org/2011/3426.html>. (дата звернення: 02.02.2019 р.)
4. Права дітей: зб. док. Ради Європи та Організації Об'єднаних націй / упоряд. Громадська правозахисна організація «Громадський контроль»; пер з англ. Серія «Права людини». Київ, 2002.
5. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні від 24 травня 2011 року № 597/2011: Указ Президента України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/597/2011> (дата звернення: 02.02.2019 р.)
6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 № 1039-р. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 208.
7. Крукевич О. М. Становлення та історичний розвиток кримінальної юстиції щодо неповнолітніх. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 6. С. 23–31.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.02.2019 р.).

Надійшла до редакції 23.04.2019

SUMMARY

Savenko V.P. Perspectives of implementation of juvenile justice in Ukraine. The author has considered issues of introduction of criminal justice in juvenile cases. He has analyzed tendencies of the formation of the legal policy on ensuring children's rights in the implementation of criminal justice through the improvement of criminal and criminal-procedural legislation.

It has been stated that children are a separate, independent part of society, which has special rules of behavior, peculiar life stereotypes that ensure its development and formation and transformation into an adult (main) part of society. Every year, thousands of teenagers are sentenced to various types of punishment. Unfortunately, the punitive system in its present form is not capable of making juvenile offenders law-abiding citizens. So, it needs substantial changes and reforms.

The author has proved that the issue of introducing juvenile justice and restorative justice for Ukraine is very relevant as the state of juvenile delinquency in the country is a matter of deep concern and necessitates the search for new means of its prevention.

Juvenile Justice is a special system of protection of minors' rights, based on specific principles, which includes a set of state bodies whose activities are carried out in conjunction with the relevant methodological-psychological, social services for the assistance of children and adolescents through the mechanism of protection of the child's rights that are used to ensure the implementation his/her rights. The purpose of juvenile justice is to educate minors through reducing the harmful impact on them of the factor of involvement in criminal proceedings. Obviously, the distinctive feature of juvenile justice is the priority of the interests of the minor's personality development and his/her socialization.

Current time is the most important stage in the introduction of the juvenile justice system in Ukraine, the purpose and task of which is to ensure the child's rights as a whole, his/her civil (family, housing) rights and his/her protection from criminal prosecution in the criminal procedure, guided by the rule of law principle, applying a restitutive approach and restorative justice.

Keywords: *juvenile politics, juvenile justice, juvenile offenders, children's rights.*

УДК 343.9

Фещин М.А. ©

аспірант

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-1-144-149

ЗАПОБІГАННЯ КИШЕНЬКОВИМ КРАДІЖКАМ

Розглянуто роль запобігання кишеньковим крадіжкам у діяльності слідчих НПУ, заходи протидії кишеньковим крадіжкам. Аналізуючи погляди вітчизняних і зарубіжних учених доведено, що кишенькова крадіжка вважається одним із найстаріших видів злочинів, яка була, є і буде найпоширенішим видом міського злочину й належить до найбільш професійних видів злочинної діяльності, оскільки вимагає певної підготовки. Уточнено сутність, завдання та напрями запобігання кишеньковим крадіжкам. Визначено умови та причини вчинення кишенькових крадіжок, вибір найбільш оптимальних та дієвих заходів загальної та індивідуальної профілактики кишенькових крадіжок.

Ключові слова: *злочини проти власності, кишенькова крадіжка, слідчий, запобігання, притинення, напрями запобігання, усунення причин та умов вчинення кишенькових крадіжок.*

Постановка проблеми. Зміни в економічній і політичній системах України, ослаблення контрольних функцій держави, інші економічні та соціальні процеси мають побічний результат зростання злочинності, в тому числі збільшення кількості кишенькових крадіжок. Ще у IV ст. до н. е. Платон висловив думку про те, що профілактика злочинності повинна мати пріоритет перед каральною політикою держави. Утім, її практичне втілення відбулося досить недавно. Ця думка дістала правову аргументацію у працях юристів класичної школи кримінального права у XVIII ст., які заклали основу нової політики у протидії злочинності. Сутність цієї політики висловлена у такій тезі: «мудрий законодавець запобіжить злочину, щоб не бути змушеним карати за нього». І тому ми поєднуємо думку В.Г. Телійчука, що попередження вчинення злочинів завжди було, є і буде ефективним напрямом боротьби зі злочинністю, зокрема з кишеньковими крадіжками [10].

У практиці розслідування поняттям «кишенькові крадіжки» об'єднуються різновиди таємного викрадення майна: крадіжки з одягу, сумок або іншої ручної поклажі, а також обрізання годинників, фотоапаратів, мобільних телефонів та ін. Окремих громадянам кишенькові злодії заподіюють не тільки матеріальний збиток. Будучи своєрідними хранителями злочинних традицій ще часів царської Росії, вони передають їх частині нестійкої молоді, заражаючи ідеями «легкого життя» [6].

На сьогодні в Україні, як свідчить офіційна статистика, спостерігається постійне зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. Одночасно щорічно зменшується кількість злочинів, попереджених на стадії готування чи замаху. Так, у 2014 році було зареєстровано 5 695 таких злочинів (2,5 % від загальної кількості крадіжок), у 2015 – 6 626 (2,4 %), у 2016 – 9 604 (3,1 %), у 2017 – 7 042 (2,6 %), у 2018 –